

صد میدان

خواجه عبدالله انصاری

بررسی، تصحیح متن، توضیحات و فهرست‌ها

از

دکتر سهیلا موسوی شیرجانی

انصاری، عبدالله بن محمد، ۴۶۹-۴۸۱ ق
صد میدان / خواجه عبدالله انصاری؛ بررسی، تصحیح متن توضیحات و
فهرست‌ها از سهیلا موسوی سیرجانی. - تهران: زوار، ۱۳۸۵.
چهل، ۳۳۸ ص.؛ مصور، نمونه، نمودار.

ISBN 964-401-248-8

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
واژه‌نامه.

کتابنامه: ص. ۳۳۷-۳۳۸.

۱. تصوف، ۲. اخلاق عرفانی، ۳. نشر فارسی - قرن ۵ ق. الف. موسوی،
سیرجانی، سهیلا، مصحح. ب. عنوان.
۴ ص ۸۲ الف / BP ۲۸۸
۱۳۸۵

۸۵-۱۳۷۱۵

کتابخانه ملی ایران

انتشارات زوار

- صد میدان □
- خواجه عبدالله انصاری □
- بررسی، تصحیح متن، توضیحات و فهرست‌ها از □
- دکتر سهیلا موسوی سیرجانی □
- نوبت چاپ / اول - تابستان ۱۳۸۶ □
- چاپ / مؤسسه فرهنگی نشاط □
- شمارگان / ۱۰۰۰ نسخه □
- قیمت / ۴۸۰۰ تومان □
- شابک / ۸-۲۴۸-۴۰۱-۹۶۴ □
- کلیه حقوق طبع و نشر محفوظ و مخصوص ناشر است □

□ تهران: خیابان انقلاب، خیابان دوازدهم فروردین؛ نشر شمید نظری؛ پلاک ۳۳ □
□ تلفن: ۰۳-۶۶۴۴۶۲۵-۶۶۴۸۲۴۲۳؛ نمابر: ۶۶۴۸۳۴۲۴ □

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	یازده
دییاجه	۱
میدان ۱	توبه ۸
میدان ۲	مرؤت ۱۱
میدان ۳	انابت ۱۴
میدان ۴	فتوت ۱۸
میدان ۵	ارادت ۲۱
میدان ۶	قصد ۲۴
میدان ۷	صبر ۲۷
میدان ۸	جهاد ۳۰
میدان ۹	ریاضت ۳۳
میدان ۱۰	تهذیب ۳۶
میدان ۱۱	محاسبیت ۳۹
میدان ۱۲	یقظت ۴۲
میدان ۱۳	زهد ۴۵
میدان ۱۴	تجرید ۴۸
میدان ۱۵	ورع ۵۱
میدان ۱۶	تقوی ۵۴
میدان ۱۷	معاملت ۵۷
میدان ۱۸	مبالات ۶۰
میدان ۱۹	یقین ۶۲
میدان ۲۰	بصیرت ۶۵
میدان ۲۱	توکل ۶۷
میدان ۲۲	لجا ۷۰
میدان ۲۳	رضا ۷۳

۷۵		مِیدان ۲۴ موافقت
۷۸		مِیدان ۲۵ اخلاص
۸۱		مِیدان ۲۶ تَبَتُّل
۸۴		مِیدان ۲۷ عزم
۸۷		مِیدان ۲۸ استقامت
۹۱		مِیدان ۲۹ تَفَكُّر
۹۴		مِیدان ۳۰ تَذَكُّر
۹۷		مِیدان ۳۱ فقر
۱۰۱		مِیدان ۳۲ تواضع
۱۰۴		مِیدان ۳۳ خوف
۱۰۸		مِیدان ۳۴ وَخَل
۱۱۱		مِیدان ۳۵ رَهَبَت
۱۱۳		مِیدان ۳۶ اِشْفَاق
۱۱۵		مِیدان ۳۷ خُشوع
۱۱۸		مِیدان ۳۸ تَذَلُّل
۱۲۱		مِیدان ۳۹ اِخْبَات
۱۲۳		مِیدان ۴۰ لِيَاذ
۱۲۶		مِیدان ۴۱ هَيْبَت
۱۲۹		مِیدان ۴۲ فَرَار
۱۳۲		مِیدان ۴۳ رَجَا
۱۳۶		مِیدان ۴۴ طَلَب
۱۳۹		مِیدان ۴۵ رَغَبَت
۱۴۲		مِیدان ۴۶ مَوَاصِلَت
۱۴۵		مِیدان ۴۷ مَدَاوِمَت
۱۴۸		مِیدان ۴۸ خَطَرَت
۱۵۱		مِیدان ۴۹ هَمَّت
۱۵۴		مِیدان ۵۰ رَعَايَت
۱۵۷		مِیدان ۵۱ سَكِينَه
۱۶۰		مِیدان ۵۲ طَمَآنِينَت
۱۶۳		مِیدان ۵۳ مُرَاقِبَت
۱۶۶		مِیدان ۵۴ اِحْسَان
۱۶۸		مِیدان ۵۵ ادب

۱۷۱	میدان ۵۶	تَمَكُّنُ
۱۷۴	میدان ۵۷	حرمت
۱۷۷	میدان ۵۸	غیرت
۱۸۰	میدان ۵۹	ثَقَّتْ
۱۸۳	میدان ۶۰	ایثار
۱۸۶	میدان ۶۱	تفویض
۱۸۹	میدان ۶۲	فتوح
۱۹۲	میدان ۶۳	جمع
۱۹۵	میدان ۶۴	انقطاع
۱۹۸	میدان ۶۵	صدق
۲۰۱	میدان ۶۶	صفاوت
۲۰۴	میدان ۶۷	حیا
۲۰۷	میدان ۶۸	غربت
۲۱۰	میدان ۶۹	توحید
۲۱۶	میدان ۷۰	تفرید
۲۱۹	میدان ۷۱	علم
۲۲۲	میدان ۷۲	بَصَرُ
۲۲۶	میدان ۷۳	حیات
۲۲۹	میدان ۷۴	حکمت
۲۳۲	میدان ۷۵	معرفت
۲۳۵	میدان ۷۶	کرامت
۲۳۸	میدان ۷۷	حقیقت
۲۴۱	میدان ۷۸	ولایت
۲۴۴	میدان ۷۹	تسلیم
۲۴۷	میدان ۸۰	استسلام
۲۵۰	میدان ۸۱	اعتصام
۲۵۳	میدان ۸۲	انفراد
۲۵۶	میدان ۸۳	سَرُ
۲۵۹	میدان ۸۴	غنا
۲۶۲	میدان ۸۵	بسط
۲۶۵	میدان ۸۶	انبساط
۲۶۸	میدان ۸۷	سماع

۲۷۲		میدان ۸۸ اطلاع
۲۷۵		میدان ۸۹ وجد
۲۷۸		میدان ۹۰ لَحْظُ
۲۸۱		میدان ۹۱ وقت
۲۸۴		میدان ۹۲ نفس
۲۸۷		میدان ۹۳ مکاشفه
۲۹۰		میدان ۹۴ سرور
۲۹۳		میدان ۹۵ انس
۲۹۶		میدان ۹۶ دهمشت
۲۹۹		میدان ۹۷ مشاهدت
۳۰۲		میدان ۹۸ معاینه
۳۰۵		میدان ۹۹ فنا
۳۰۸		میدان ۱۰۰ بقا

مقدمه

در بارهٔ خواجه عبدالله انصاری چه می‌دانیم؟

نیمهٔ دوم قرن پنجم و تمام قرن ششم و اوایل قرن هفتم از مهمترین دوره‌های تاریخ تصوف در ایران است. در نیمهٔ اول قرن پنجم، گروهی از مشایخ بزرگ در ماوراءالنهر، خراسان و عراق به سر می‌بردند و هر یک در خانقاه‌های خود سرگرم تربیت عده‌ای از شاگردان بودند و این امر به ظهور گروه بزرگی از متصوفه انجامید.

در آغاز عهد سلاجقه، مردانی مانند ابوسعید فضل‌الله بن ابی‌الخیر میهنی (م. ۴۴۰) و شیخ ابوالقاسم عبدالکریم قشیری (م. ۴۶۵) - که از مشایخ قدیم بودند - در خراسان بسر می‌بردند و هر یک شاگردانی بزرگ داشتند، و به همین دلیل پس از آنان در گذر تاریخ به عدهٔ زیادی از عرفا بر می‌خوریم. در همین زمان، یکی از مشاهیر صوفیهٔ خراسان به نام شیخ الاسلام ابواسمعیل عبدالله بن ابی منصور محمد الانصاری الهروی - که به خواجه عبدالله انصاری (۳۹۶ - ۴۸۱) شهرت داشت - می‌زیست که اهمیت او در تاریخ تصوف آشکار است و از او آثار فراوانی به جا مانده است.

شیخ الاسلام ابواسمعیل عبدالله بن محمد انصاری الهروی، از عرفای مشهور و از نویسندگان صاحب ذوق و صاحب سبک فارسی است. مادرش اهل بلخ بود، وی به سال ۳۹۶ ه. ق. در شهر هرات - که اکنون در غرب کابل، پایتخت افغانستان، قرار دارد - به دنیا آمد. استعداد فوق‌العاده و درک و فهم بیش از حد او چنان بود که از خردی، زبانی گویا و طبعی توانا داشت؛ چنان که شعر عربی و پارسی نیک می‌سرود و در جوانی در علوم ادبی و دینی و حفظ اشعار عرب شهرت داشت، به ویژه در «حدیث»، توانا و صاحب اطلاعات و نوشته‌های فراوان بود. وی در فقه روش احمد بن حنبل را داشت. خواجه در تصوف از شیخ ابوالحسن خرقانی تعلیم گرفته و جانشین او بود و علاوه بر او، از مشاهیر متصوفهٔ عهد خود مانند شیخ ابوسعید ابی‌الخیر نیز فایده‌ها برگرفت. اقامتش بیشتر در هرات بود و در آنجا به تعلیم و ارشاد می‌پرداخت تا به سال ۴۸۱ ه. ق. در گذشت.

وی شعر می‌سرود و تعدادی از اشعار خود را در رسالات خویش آورده است؛ اما شهرتش برای

اشعار کمی نیست که از وی مانده، بلکه به دلیل رسالات و کتب مشهوری است که پدید آورده و از او در دست داریم.

از میان این آثار، ترجمه و املاي طبقات الصوفیه سلمی به لهجه هروی است که از آثار بسیار معتبر پارسی و از کتب مشهور خواجه عبدالله انصاری است. طبقات الصوفیه را ابو عبد الرحمن محمد بن حسین سلمی نیشابوری (م. ۴۱۲) به زبان عربی تألیف کرده و آن را در بیان احوال و اقوال پنج طبقه از مشایخ نگاشته است. خواجه عبدالله انصاری بنابر آنچه جامی در کتاب نفحات الانس گفته است، آن را در مجالس صحبت و مجامع تذکیر و موعظت بیان می فرمودند و سخنان دیگر بعضی از مشایخ که در آن کتاب ذکر نشده و بعضی از ذوقیات خود را بر آن افزوده و یکی از شاگردان وی، بنابر رسم مجالس صوفیه، آنچه را که خواجه در ترجمه و شرح و اضافات بر طبقات الصوفیه در مجالس بیان می کرد، فراهم آورده و می نوشت که از مجموعه آن، امروز کتاب طبقات الصوفیه پارسی انصاری باقی مانده است.

از دیگر آثار او، تفسیری است که بر قرآن نوشته بود. آگاهی که تفسیرهای مهم صوفیه در ایران از حدود قرن پنجم به بعد پیدا شد و همین تفسیر خواجه عبدالله انصاری است که در قرن ششم، توجه مؤلف کشف الاسرار و عدة الابراي یعنی ابوالفضل رشید الدین میدی را به خود جلب کرد و او تفسیر عظیم خود را بر اساس آن نگاشت. میدی در حقیقت تفسیر خواجه عبدالله انصاری را اساس کار خود قرار داد و آن را به پارسی شرح کرد. مؤلف در کلام خواجه انصاری به شرح و بسط پرداخته است و در بسیاری از موارد ضمن ذکر کلام خواجه، اسم او را آورده و از او به «پیر طریقت» و «عالم طریقت» و «پیر طریقت و جمال اهل حقیقت شیخ الاسلام انصاری» یاد کرده و از گفته های شیخ در همین موارد می توان دریافت که بسیاری از عبارات دیگر - که همان شیوة انصاری را دارد - هم از کلام انصاری است.

میدی در تألیف این کتاب نخست هر آیه از آیات قرآن را به پارسی ساده و روان ترجمه کرد و آنگاه تفسیر آیه و وجوه معانی و قرائت مشهور و سبب نزول و بیان احکام و ذکر اخبار و آثار و نوادری را که تعلق به آن آیه دارد، می آورد و بعد از آن به ذکر رموز عارفان و اشارات صوفیان و لطایف ایشان در باب آن آیه می پردازد. هنگام ذکر رموز عارفان و اشارات صوفیان، تأویلات بسیار و توضیحات خارج از حد در کتاب آورده که آن را به عظمتی که می بینیم، در آورده است.

از دیگر آثار خواجه عبدالله انصاری، رسالات او است که از همه آثار دیگرش مشهورتر و عبارت است از رسائلی که به نثر موزون شبیه به نثر مسجع نوشته است، مانند: مناجات نامه، نصایح، زاد العارفين، کنز السالکین، قلندرنامه، محبت نامه، هفت حصار، رساله دل و جان، رساله واردات و الهی نامه.